

KESERÚ JÓZSEF

Szemezgetés a 2008-as év próza- terméséből

N. Tóth Anikó halad a korrall – legalábbis ami a gyermekkönyvei célközönségének életkorát illeti. A *Tamarindusz*, az *Alacindruska* és a *Dülle és Kandika* után ezúttal a valamivel idősebb korosztály számára írt az előzőekhez hasonlóan élvezetes, mégis alapvetően más természetű könyvet. Bár a korábbi művekhez hasonlóan a *Tükörcsönyv* is játékos és esztétikus (mindenképpen ki kell emelnem a kötet illusztrátorainak – Csanda Máténak és Németh Ilonának – a munkáját), mégis van benne valami más az eddigiekhez képest. Egyfelől persze felvonultat olyan hagyományosnak tekinthető mesei elemeket, mint az átjárás egy másik világba, a tárgyak antropomorfizálása, a csodás elemek (repülő és beszélő villamos, titokzatos térkép stb.), másfelől azonban nagyobb szerephez jutnak benne az alapvető emberi félelmek (elvesztettség, bolyongás, elidegenedés). A könyvben időnként felszökken – vagy inkább azt mondhatnám: végig ott van a háttérben – egy sötétebb világ, s az olvasó izgalmát fokozza, hogy szorít a szereplőknek, nehogy elnyelje őket ez a félelmetes sötétség.

A mesemondó igyekszik igazodni a megcélzott közönség elvárásaihoz, amikor beemel a történetbe olyan elemeket, amelyek a mai gyerekek világának szerves részét alkotják (mobiltelefon, számítógép, elfoglalt szülők), emellett pedig igyekszik alkalmazkodni a kis olvasók nyelvhasználatához is (csak néhány kiragadott példa: „doki”, „fura figura”, „anyu rácsörög apura”, „húzzál innen” stb.). Ugyanakkor számos leleményes nyelvi megoldással is találkozhatunk (ilyen a „nyafimaffia főnök”, a „krepdesin tömlöc” stb.). Ennek a leleményességnek és játékoságnak az egyik legemlékezetesebb megnyilvánulása a *röküt* nyelv, amely a szavak betűinek (pontosabban hangjainak) fordított sorrendben történő kiejtésén alapul.

Mivel meséről van szó, szerephez jut a könyvben a tanító szándék is. N. Tóth Anikó nagyon rutinosan oldja meg e véleményem szerint igen kényes feladatot: a tanító szándék sehol sem válik direktté vagy erőltetetté, minden esetben nagyon finoman és ötletesen szövi bele a tanulást a történetbe. Ilyen például, amikor Uzor laboratóriumában kísérletek folynak az emberi gyarlóságok megfékezésére, vagy az a rész, ahol Ani műveltségi vetélkedőt játszik a Vezérlő nevű, nem túl barátságos szereplővel.

N. Tóth Anikó:
Tükörcsönyv
(Kalligram,
Pozsony, 2008)

Felnőtt olvasóként gondom csak a történetmondás (mesei?) logikájával (vagy logikátlanságával) volt; néha öncélúnak tündek az egymásból kinövő történetek, amelyek nem is mindig záródtak le. Ezzel együtt azonban azt gondolom, hogy N. Tóth Anikó *Tükörcönyve* – röküt nyelven szólva – *evnyökesem vé za*.

Tózsér Árpád:
Szent Antal dísznaja. Naplók naplója (Kalligram, Pozsony, 2008)

Címéből is sejthető, hogy egy kicsivel nagyobb „gyerekek” számára íródott Tózsér Árpád naplója, amely – legalábbis számomra – az év egyik könyvszenzációja volt. A *Szent Antal dísznaja* szépirodalmi igénytel megírt napló, s ennyiben méltó társa Márai, Kafka, Tolsztoj naplóinak, mindemellett azonban több is ezeknél, hiszen – mint az alcíme is hírül adja – nem más ez, mint a naplók naplója. E könnyen félreérthető megfogalmazás nem a naplóíró elbizakodottságára vagy hiúságára utal, hanem pusztán arra a tényre, hogy nem egyszerű naplóval van itt dolgunk, hanem egy olyan könyvvel, amely a reflexiónak (legalább) két fázisán is keresztülesett. Mindennél többet elárul erről az alábbi önértelmező (illetve az alcímet értelmező) szövegrész:

„Naplót írok, tehát dokumentálni akarok valamit. De mit? Bizonyos külső és belső (lelki) történéseket. Lehetséges ez egyáltalán? A dokumentum: hiteles tárgyi bizonyíték. Lehet az írás hiteles tárgyi bizonyíték? Mire a toll a tárgyhöz ér, már csak a szerzőnek a tárgyról való gondolatait, előítéleteit képes bizonyítani. A (viszonylag) hiteles napló az írásnak az a formája volna, amely együtt történne a dokumentálandó történéssel. Ehhez a szerzőnek előre ismernie kellene a történéés előzetes forgatókönyvét, a még meg nem cselekedett cselekvés eredményét stb. De a tett és eredménye nem előzheti meg a tettet, az élet forgatókönyvét, ha volna ilyen, az élet pillanatonként hagyná cserben stb. A napló tehát mint olyan: lehetetlen. A tárgyi történéés és az írás történéés között mindig is lesz időbeli eltérés, amely kitéríti a dokumentumot a hiteléből. (...) A napló is csak a tények és a történéések, s a kvázi egykorú feljegyzések másként-olvasása. A mai napló a tegnapi napló mai olvasata. A napló naplója.” (155.)

A napló tehát mint az ön-újra-értelmezés ideális műfaja. Mert – valljuk be – elsősorban mégiscsak a naplóíró személye és gondolatai miatt olvasunk naplókat. Tózsér könyve ebből a szempontból igazán izgalmas olvasmány; kirajzolódik belőle a költő-gondolkodó habitusa, az író, a tanár és a hétköznapi ember személyisége. Bár a napló bizonyos mértékig a maszk-készítés műfaja is (nehéz szabadulni attól a gondolattól, hogy minden író, miközben naplót ír, egyúttal önmagát is nézi, amint naplót ír), a *Szent Antal dísznaja* nyílt és őszinte könyv. Tózsér nem rejti véka alá véleményét, legyen szó könyvekről vagy emberekről. Ugyanakkor persze önmagát is kellő iróniával szemléli. A naplóban nemcsak a gondolkodó-reflektáló ember jut szóhoz (aki állandóan figyelni önmaga és mások teljesítményét), hanem a hétköznapi ember is (akit kétségek gyötörnek, akinek fáj a fo-

ga, aki unatkozik, egyszóval, aki esendő). Nem utolsósorban ez az, ami Tözsér Árpád naplóját igazán hiteles könyvvé teszi.

Első kötetet értékelni mindig nagy felelősséggel jár. Nemcsak azért, mert a visszajelzés minden bizonnyal rendkívül sokat jelent egy pályakezdőnek, hanem azért is, mert a könyvvel kapcsolatban általában nem alakul ki egyértelmű elvárási horizont, s így az értelmező nem feltétlenül tudja mihez mérni az olvasottakat (legfeljebb saját ízléséhez és előfeltevéseihez). A Nagy Erika első kötetével kapcsolatos elvárásokat egészen biztosan befolyásolják Grendel Lajos elismerő szavai a könyv hátlapján. Akit Grendel ilyen szavakkal indít el a pályán, az a legnagyobb reményekre jogosult.

A *Zsákutca* valóban számos erénnyel rendelkezik, én mégsem szeretném elhallgatni a könyv gyengéit sem. Az általában rövid terjedelmű írások gyakran az ismerőség érzetét keltik a befogadóban. Ez egyrészt a választott témáknak (hétköznapi helyzetek), másrészt a narrációnak köszönhető (a narrátor – azáltal, hogy megszólít, kiszól, egyes szám második személyre vált stb. – igyekszik bevonni az olvasót a szöveg világába). S bár az ismerőség sok esetben az otthonosság formáját ölti, gyakran éppen emiatt marad el a szöveg teljesítménye az elvárhatótól. Az ismerőséggel magyarázható például, hogy a csattanók nem mindig hatásosak. Az *Ünnepnapok tanulságai* című írás csattanója már az első mondatban elhangzik (ami persze nem feltétlenül hiba); megismétlése a végén azonban teljességgel felesleges, arról nem is beszélve, hogy meglehetősen közhelyszerű igazságot fogalmaz meg. Ugyanakkor a szerző képes arra, hogy az olvasó által át nem élt helyzeteket is érzékletes módon jelenítse meg. Ilyen volt számomra a foghúzás – döbbenetesen naturalisztikus és hiteles – leírása a *Nyissa ki a száját!* című szövegben. (Kár, hogy ennek is elkapkodott a befejezése.)

A kötet nyelvhasználatát a nyelvi áttetszőségekre való törekvés jellemzi; nem sejtet, nem épít a metaforikus jelentésre, a közlésmód egyenes és egyértelmű, más szóval nem teszi problematikussá a nyelv és a megjelenített világ viszonyát (ami persze nem feltétlenül baj, teszem hozzá rögtön). Ettől nyilván nem független a szövegekben megnyilvánuló értékbiztonság. Az elbeszélőnek nemcsak nyelvi értelemben nincsenek kételyei, de morális értelemben sem. Az esetek nagy többségében nem kérdez (kivévelt talán csak a *Júlia és a sötétség* képez), hanem állít, azaz egy biztos(nak vélt) pozícióból beszél. Az egyes szövegek a bennük tetten érhető morális célzat miatt meglehetősen monologikus jelleget öltenek. Számomra ez legzavaróbban *A szeretet ereje* című szövegben jelentkezett, ahol az erős moralizálást elég hiteltelen, némileg szappanoperásra sikeredett párbeszéd kísérik.

A kötet mindemellett számos pozitívummal bír. Ilyen a helyenkénti finom humor (*Hanghurrikán*), illetve a plasztikus ábrázolás (*Az özvegy*).

Nagy Erika:
Zsákutca
(AB-ART,
Pozsony, 2008)

Duba Gyula:
Valami elmúlt.
Erni gyermekkor
(Madách-
Posonium,
Pozsony, 2008)

Nyelvelfogásában Nagy Erika könyvével rokonítható Duba Gyula regényes önéletírása, a *Valami elmúlt*. Bár a metaforikus tendenciák rejtve vagy kevésbé rejtve ott munkálnak a Duba-regényekben, az író szövegeit általában a metonimikus szerveződés, s ezzel együtt a nyelvi egyértelműségekre való törekvés jellemzi. Nincs ez másképp az itt tárgyalt könyv esetében sem, amelyben több önértelmező passzuzst találunk az író nyelvelfogásáról. „A szavak természete ilyen, egyszerűen szólnak emberi dolgokról, az elemien tárgyilagos közlés szintjén, itt minden beszédjel azt képviseli, amit tartalmaz a valóságból, a tényeket, gondolatokat és érzéseket közvetlenül közvetíti.” (20.) Nem szeretnék most kitérni ennek a vélekedésnek a filozófiai igazolhatóságára (van-e közvetlen közvetítés), ez ugyanis egy tágabb kontextus felvázolását és egy hosszabb tanulmányt igényelne, inkább azt tartom érdekesnek, hogy miben gyökerezik az író szerint ez a fajta nyelvszemlélet. Az alábbi szövegrész sokat elárul erről: „A nyelv néha olyan, mint az érintés s a gondolat, akár a nemzés! Az archaikus emberi együttélés során különösen olyan, ahol a hagyományok rendjében, az ősi szokások és törvénnyé vált erkölcs kőtablái között a szavaknak kötelező jelentése és érvényes súlya van. Ebben az emberi létben a szó ereje dolgokat mozdít meg és viszonyokat tisztáz, s az elindított gondolat elmozdul, görög és hömpölyög, mint a lavina.” (75.) Röviden tehát az itt megjelenő nyelvelfogás szorosan összefügg egy archaikus kontextusban elgondolt etikával, amelynek alaposabb elemzése, úgy vélem, megérné a fáradságot.

A nyelvelfogás mellett a könyv emlékezetfelfogása érdemel még figyelmet. Dubánál az emlékezés – bár önéletírásról van szó – alapvetően közösségi jellegű. Nem az egyéni, hanem a közösségi emlékezet, s ennél fogva a közösségi értékrend bizonyul a főhős számára meghatározónak (az apák szava, illetve a történetekben megnyilvánuló narratív igazság). Különösnek is mondható, hogy a huszadik század főáramával (Proust, Kaffka M., Woolf stb.) szemben Duba Gyula könyvében az emlékezés nem a felidézés, hanem a tárolás, a megőrzés értelmében működik. Ez mindenekelőtt annyit jelent, hogy egyáltalán nem válik kérdésessé a múlt eseményeinek lefolyása, vagyis a múlt itt nem a jelenből kiinduló (re)konstruktív tevékenység eredménye (ahogyan azt például a mai emlékezetkutatás is állítja), hanem az elbeszélő tudatában őrzött valóság. Ez a felfogás minden valószínűség szerint szorosan összefügg a korábban már említett értékörző attitűddel.

Végezetül néhány szó a könyv történelemfelfogásáról. A történelem Duba Gyulánál mindig nagybetűs; ez alatt azt értem, hogy a történelemre, mint egy fenséges jelenségre tekint, amely alapvetően meghatározza az ember életét, s amely elől nincs menekvés. Talán ezzel magyarázható, hogy művéből teljesen száműzi az ironia alakzatát: a történelem komoly dolog, nem lehet vele viccelődni, és nem tanácsos őt ironizálni. Ha a történelemről beszél, Duba mindig a pártos hangján szól (csak két kiragadott példa: „A huszadik század szín-

padi jelmezekben, új játékokkal és táncokkal, bohócruhában kopogott be a gyarmati idő ajtaján.” 90., „A rég múlt idők valóságfolyama Erni és Dezsi felé hömpölyög...” 99.), s ez némileg zavarhatja a huszadik század prózáján nevelkedett olvasók fülét.

Egészen másként viszonyul a történelemhez Hunčík Péter *Határeset*-te, amely a történelemre elsősorban, mint szövegre, még pontosabban, mint újraírható szövegre tekint. Hunčík ezzel a kortárs próza egyik tekintélyes vonalához csatlakozik, melynek képviselői között főként Darvasi László, Háty János, Márton László, Kukorelly Endre, Talamon Alfonz és Grendel Lajos nevét kell említenünk. Pátosz helyett a *Határeset*-ben a történelem demisztifikáló olvasatával találkozunk. A demisztifikáció legfőbb eszközei az irónia, a nivellálás (amikor nagy és kicsi, szent és profán, fennkölt és hétköznapi ugyanazon a szinten jelennek meg) és a familiarizálás. Míg Dubánál a történelem olyan hatalmas erő volt, amely a jelentéktelen falu életét is patetikus magasságokba emelte, addig a *Határeset*-ben nincs olyan fennkölt érték, történelmi nagyság, amely ne lenne egyúttal végtelenül hétköznapi is. „Szóval, Sztálin elvtárs meg a Führer összekacsintott...” (37.) – mondja a szószátyár elbeszélő, s az olvasó előtt a történelem eme félelmetes tömeggyilkosai máris egy kissé másképp jelennek meg. Ez természetesen nem jelenti a történelem meghamisítását, a történelmi tényeket a regény tényekként kezeli.

Az ironikus beszédmód jelentősége mindenekelőtt abban áll, hogy segítségével az elbeszélő képes másképp tekinteni a felvidéki magyarság történelmére (nem a szokásos tragizáló módon), sőt sikerül egy sajátos közép-európai mentalitást (egyfajta nem-gondolkodásmódot) megragadnia, amikor azt a kérdést szegezi az olvasónak, hogy mit jelent nekünk, közép-európaiaknak Európa szellemi öröksége. Imre bácsi groteszk alakjában ez a kérdés (illetve egy erre adott lehetséges válasz) testesül meg. S ezen a ponton már nem csupán a felvidéki magyarságról van szó – a *Határeset* nagy érdeme, hogy kilép a szűk regionális kontextusból.

A regény elbeszélismódja főként az anekdotikus hagyománnyal mutat rokonságot; élőbeszédszerű előadásmód és magabiztos hangűtés jellemzik, valamint a nagy narratíva helyett a mikrotörténetek előtérbe helyezése. A regénynek több elbeszélője is van, s mindegyikűktől egyformán távol áll mindenfajta totalizációs igény, egyikük sem tekinti magát az abszolút igazság kihirdetőjének. A narrátorok többszörözése tehát visszahat a regény értékviszonyaira (összetettebbé teszi azokat), viszont érdekes módon nem vonja maga után az alaphang módosulását, s ennél fogva némileg önkényesnek hat. Mivel Feri ugyanúgy beszél, mint István vagy Tomi stb. kérdéses, hogy van-e jelentősége annak, hogy melyik szövegrészt melyikük mondja. Mintha csak az lenne igazán fontos, hogy ne egyvalaki (egyetlen, rögzített nézőpontból) mondja az egész történetet.

Hunčík Péter:
Határeset
(Kalligram,
Pozsony, 2008)

A regény meglehetősen nagy műveltséganyagot mozgat, ezt azonban az író nem tudja mindenhol beledolgozni a textusba. Egyes szövegrészek mintha csupán ürügyként szolgálnának az elbeszélőnek ahhoz, hogy kifejtse gondolatait a melankóliáról, a demokráciáról stb. A szerző ugyancsak túllő a célon, amikor a könyv utolsó ötödében arra vállalkozik, hogy szinte egész Európa huszadik századi történelmét újraírja (Imre bácsi ügynökként való szerepeltése számomra már kicsit erőltetettnek tűnt). Ezzel együtt mégis úgy gondolom, hogy a *Határeset* kiemelkedően jó első kötet, amely a maga alternatív történelemfelfogásával egy gazdag hagyomány figyelemreméltó folytatójának tűnik.

Fájront, 2003

